

**ZNAČAJ PODRŠKE DECI I RODITELJIMA ROMSKE NACIONALNOSTI U
DOMENU OBRAZOVANJA U CILJU PREVENCIJE NAPUŠTANJA ŠKOLOVANJA**

Doc.dr Jelena Tanasijević¹⁹⁹
Fakultet za medije i komunikacije
Univerzitet Singidunum

Prof.dr Zoran Vesic²⁰⁰
Fakultet političkih nauka
Univerzitet u Beogradu

Apstrakt: Savremeni trendovi i zaokret u shvatanju značaja sredine u kojoj dete odrasta za njegov razvoj i dostizanje optimalnih postignuća u domenu obrazovanja povećava prostor za kreiranje obrazovnih politika i mera koje su osjetljive na uvažavanje konteksta, kao i činjenicu da nemaju sva deca istu polaznu osnovu i podršku koji mogu biti značajni za uspešnost u oblasti obrazovanja. Upravo ovakav pristup povećava prilike za socijalno uključivanje, a kroz sprečavanje ranog napuštanja obrazovanja i pristup koji odgovornost za neupeh ne traži u detetu i njegovim roditeljima, već u društvenom i obrazovnom kontekstu koji nije u dovoljnoj meri prepoznao nejednakosti početnih pozicija među decom. Sa druge strane aktuelni društveni kontekst koji podrazumeva tranziciju ka tržišnoj ekonomiji podrazumeva jačanje individualne odgovornosti porodice i pojedinca, što pripadnike osjetljivih društvenih grupa dovodi u još teži položaj. Imajući u vidu ove činjenice, uvođenje mera obrazovne politike koje se odnose na inkluzivno obrazovanje i aktivnu uključenost šire društvene zajednice, mogu imati pozitivne efekte na decu koja su njime obuhvaćena, ali i celokupan obrazovni sistem i širu društvenu zajednicu. Samim tim sprečava se i prekid školovanja i umanjuju mogućnosti za razvoj problema u ponašanju kod dece. U okviru ovog rada biće predstavljeni rezultati istraživanja koje je sprovedeno u Beogradu na teritoriji Gradske opštine Zvezdara, a koje je imalo za cilj procenu roditeljskih kompetencija, socio-ekonomskih i sredinskih faktora koji utiču na roditeljske uloge, podršku institucija sistema u prevazilaženju problema i zadovoljavanju potreba porodice i dece, snaga i rizika porodičnog sistema kao i mapiranje potreba i položaja roditelja romske nacionalnosti u oblasti obrazovanja dece i mladih. Rezultati istraživanja ukazali su na značaj podrške koju dobijaju i deca i roditelji i ukazali na pravac u kome bi lokalna zajednica kroz različite programe i aktivnosti mogla doprineti poboljšanju položaja ove grupacije i kroz to prevenirala izazove sa kojima se aktuelno susreću.²⁰¹

Ključne reči: Romi, obrazovna podrška, prevencija napuštanja obrazovnog procesa

¹⁹⁹ tanasijevicfpn@gmail.com

²⁰⁰ zvesic@gmail.com

²⁰¹ Rad je nastao na osnovu istraživanja koje je sprovedeno u sklopu projekta „Rastemo zajedno“ podržanog od strane programa Nemačke razvojne saradnje „Inkluzija Roma i drugih marginalizovanih grupa u Srbiji“ koji sprovodi Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH u saradnji sa Ministarstvom za ljudska i manjinska prava i društveni dijalog.

Uvod

Savremena istraživanja ukazuju na to da je položaj roditelja koji imaju niži stepen obrazovanja, koji su nezaposleni ili ostvaruju niske prihode, samohrani ili brinu o većem broju dece dodatno otežan. Posebno ukoliko nemaju dodatnu podršku, kako kroz servise koje pružaju različiti sistemi, tako i šire porodice (Tanasijević, 2017). Položaj roditelja romske nacionalnosti je umnogome otežan upravo iz razloga što se ove porodice često susreću sa većim brojem izazova koji se prenose transgeneracijski i povećavaju rizik da i deca budu ugrožena i imaju manje šanse da ostvare svoje potencijale. Različiti autori upravo prepoznaju značaj obrazovanja u smislu mogućnosti da se kroz ovaj segment postigne unapređenje položaja dece pripadnika romske nacionalne manjine i kvalitet njihovog života. Kroz različite oblike podrške se prevenira rano napuštanje školovanje, a paralelno sa tim i umanjuju mogućnosti za sklapanje ranih brakova. Međutim, ako se uzme u obzir da je položaj dece romske nacionalnosti složen i da umnogome zavisi od kapaciteta roditelja, odnosno životnih okolnosti i iskustava koja su roditelji imali, ali i sredinskih faktora, može se zaključiti da je podrška potrebna i roditeljima kako bi se osnažili i povećali svoje kapacitete za odgajanje dece.

Promena paradigme i zaokret u shvatanju važnosti sredine u kojoj dete odrasta za njegov razvoj i obrazovna postignuća omogućava prostor za kreiranje obrazovnih mera koje su osetljive na uvažavanje konteksta i činjenicu da nemaju sva deca iste početne uslove koji mogu biti značajni za uspeh u obrazovanju. Kroz obrazovanje se povećavaju šanse za „prekid začaranog kruga socijalne isključenosti“ (Jovanović, Petrović, Lazetić, 2013), odnosno odgovornost za neuspeh u obrazovanju se ne traži u detetu i njegovim roditeljima, već društvenom i obrazovnom kontekstu koji nije u dovoljnoj meri prepoznao i ispravio nejednakosti početnih pozicija kod dece (Jovanović, Petrović, Lazetić 2013). Sa druge strane aktuelni društveni kontekst koji podrazumeva tranziciju ka tržišnoj ekonomiji podrazumeva jačanje individualne odgovornosti porodice i pojedinca, što pripadnike osetljivih društvenih grupa dovodi u još teži položaj. Imajući u vidu ove činjenice uvođenje mera obrazovne politike koje se odnose na inkluzivno obrazovanje i aktivnu uključenost šire društvene zajednice, mogu imati pozitivne efekte na decu koja su njime obuhvaćena, ali i celokupan obrazovni sistem i širu društvenu zajednicu.

U okviru ovog rada biće prikazani najznačajniji rezultati do kojih se došlo u okviru istraživanja koje je sprovedeno u Beogradu na teritoriji opštine Zvezdara, a koje je imalo za cilj procenu roditeljskih kompetencija, socio-ekonomskih i sredinskih faktora koji utiču na roditeljske uloge, podršku institucija sistema u prevazilaženju problema i zadovoljavanju potreba porodice i dece, snaga i rizika porodičnog sistema kao i mapiranje potreba i položaja roditelja romske nacionalnosti u oblasti obrazovanja dece i mladih. Nalazi istraživanja ukazuju na značaj podrške koju dobijaju i deca i roditelji, ali i na nedostatke, odnosno pravac u kome bi akteri u lokalnoj zajednici kroz različite programe i aktivnosti mogli doprineti poboljšanju položaja ove grupacije i kroz to prevenirali izazove sa kojima se roditelji i deca aktuelno susreću.

Koncept podrške celokupnom porodičnom sistemu u funkciji podrške deci

Uslovi kao što su društvena, ekonomska kriza i nejednakost, političke promene i nestabilnost, migracije, klimatske promene i dr. predstavljaju rizike koji mogu zadesiti porodice i u zavisnosti od sopstvenih porodičnih snaga, iskustava, ali i podrške one će očuvati svoje kapacitete i funkcionalnost. Međutim, u suprotnom može doći do posledica koje upravo najviše pogađaju najranjivije kategorije, među kojima su upravo i deca romske nacionalnosti. Dakle, porodice mogu predstavljati sigurnu osnovu i izvor podrške za decu, ali istovremeno usled različitih razloga mogu predstavljati i rizik za bezbedno odrastanje i razvoj deteta u biološkoj porodici. Upravo ovi faktori, odnosno njihova kombinacija u zavisnosti od samog porodičnog okruženja i resursa podrške, što podrazumeva i pristup obrazovanju, mogu više ili manje pogoditi decu, odnosno uticati na celokupno porodično funkcionisanje.

Ako faktori rizika budu prepoznati blagovremeno veće su šanse da se umanjí rizik za napuštanje školovanja, odnosno veće su šanse da deca imaju bolju životnu perspektivu. Transgeneracijski prenos različitih riziko faktora takođe je značajno prepoznati jer može pomoći u prekidu lanca teških životnih okolnosti i zaustaviti dalji prenos na mlađu generaciju. Kada je jedan od

roditelja podržavajući, responzivan, nije nasilan, ima kapacitet za podizanje i vaspitanje dece njegovim osnaživanjem takođe se može uticati na pozitivnu promenu u domenu podrške deci.

Sistemski pristup se fokusira na sistem ljudi i odnosa koji su najvažniji za zaštitu deteta. Umesto fokusa na samu decu naglasak je na roditeljima, odnosno na celokupnoj porodici, s tim da je često uključena i proširena porodica i drugi akteri čija je dužnost da se staraju o detetu, kao što su predstavnici Sistema prosvete. Primena sistemskog pristupa predstavlja značajnu promenu paradigme u sistemu socijalne zaštite u smislu zaokreta koji podrazumeva uključivanja svih značajnih aktera za odgajanje deteta. U ranijem periodu, fokus je bio više usmeren ka pojedincu, odnosno detetu, pa su tako profesionalci propuštali da uzmu u obzir porodično okruženje deteta, a koje je složeno i često kontradiktorno, pa je tako puno i pozitivnih, ali i negativnih iskustava i uticaja. Između ostalog, kao što je važno da se pokuša sa uključivanjem članova šire porodice koji mogu pomoći roditeljima u ovoj situaciji, takođe je važno i da postoji saradnja između različitih institucija.

Prema ekološkom modelu smatra se da se najveći uticaj na decu ostvaruje u njihovom neposrednom okruženju, mikrosistemu. Upravo zato što se tu neguju bliski odnosi, postoji porodična povezanost, osećaj pripadnosti, a sve to pomaže detetu da izgradi svoje rezilijence i strategiju za snalaženje u okruženju. Ovaj model nam ukazuje na to koliko je značajno imati različite protektivne faktore koji mogu uticati na razvoj dece. Pored toga, služi za otkrivanje brojnih mogućih intervencijskih pristupa koji mogu biti značajni u kontekstu podrške deci (Bronfenbrenner, 2006; 2000).

Teorija socijalne podrške ukazuje na to da pozitivan razvoj i blagostanje snažno zavise od mreže neformalnih i formalnih izvora podrške na različitim nivoima koji zauzvrat mogu da obezbede stvaranje socijalnog kapitala (Cutrona, Cole, 2000). “Centralna ideja socijalnog kapitala jeste da društvene mreže, odnosno odnosi među ljudima imaju vrednost koja se ne ogleda samo u toplim osećanjima, već i u vrlo konkretnim koristima koje su rezultat poverenja, uzajamnosti, razmene informacija i saradnje aktera uključenih u process odgajanja deteta” (Ćeranić, 2007, str.144).

Položaj dece i roditelja romske nacionalnosti u Srbiji i Gradu Beogradu – domen obrazovanja

U Srbiji, prema podacima popisa iz 2011. godine, u okviru romske zajednice 87% populacije ima osnovno ili niže obrazovanje, a manje od 1% ima više i visoko obrazovanje (Republički zavod za statistiku, 2013). Isti podaci ukazuju i da je populacija koja je stekla samo osnovno obavezno obrazovanje pod najvećim rizikom od siromaštva i socijalne isključenosti. Usled toga Romi se suočavaju sa znatno višim stopama nezaposlenosti u svim starosnim grupama, te je, iako se vremenom smanjuje jaz između romske i ostatka populacije, i dalje značajan broj Roma bez radnog iskustva (75% u odnosu na 47% u opštoj populaciji). Romi na novo zaposlenje čekaju u proseku mesec dana duže od drugih, karakteriše ih veća dugoročna nezaposlenost uključujući veliki broj mladih koji nisu ni zaposleni niti na školovanju (81%), a u ovoj grupi su naročito zastupljene devojke (Roma Inclusion Index, 2015).

Podaci Regionalnog istraživanja o položaju Roma na Zapadnom Balkanu, koje je sprovedeno 2017. godine, govore o tome da i dalje postoji velika razlika između Roma i pripadnika neromskog stanovništva, što se posebno uočava u populaciji mladih starosti između 18 i 24 godine. U ovim nalazima ističe se da ova grupacija ima skoro upola manje šanse da bude uključena u zaposlenje, u obrazovanje ili obuku. Ovakav položaj mladih može imati dugoročne negativne posledice jer umanjuje mogućnosti za izlazak i opstanak na zvaničnom tržištu rada. Prema podacima iz ovog istraživanja u Srbiji stopa završetka obaveznog obrazovanja Romkinja iznosi 57%, Roma 66%, dok za pripadnike neromske populacije iznosi znatno više, 93%. Posmatrano prema polu, 9 od 10 Romkinja, starosti između 18 i 24 godine nije u sistemu zapošljavanja, obrazovanja ili treninga. Takođe 2 od 3 Romkinje nemaju svoj novac. Pored podataka o obrazovanju značajno je napomenuti da podaci iz ovog regionalnog istraživanja ukazuju na to da se 1 od 3 Romkinje udaje pre navršene 18. godine života (UNDP, 2018).

Udeo dece romske nacionalnosti u obaveznom osnovnom obrazovanju je u porastu, a takođe je, prema dostupnim podacima, situacija u Srbiji bolja u poređenju sa podacima za zemlje iz regiona Zapadnog Balkana. Međutim, i dalje je procenat pohađanja obaveznog osnovnog obrazovanja niži u poređenju sa pripadnicima neromskog stanovništva. Podaci pokazuju da je jedno od šestoro dece romske nacionalnosti van sistema osnovnoškolskog obrazovanja, iako je ovaj obrazovni ciklus u Srbiji

obavezan (UNDP, 2018). Porast upisa u osnovnu školu dece romske nacionalnosti iznosi 84%, međutim, kada se pogledaju podaci o broju Roma koji imaju završenu osnovnu školu, vidimo da više od trećine nema završenu osnovnu školu. Ovaj podatak ukazuje na činjenicu da i pored toga što postoji trend povećanja procenta Roma koji upisuju osnovnu školu, mnogi ne uspeju da je završe. Kada se posmatra procenat Roma koji završe fakultet podaci pokazuju da tek 2% ima završeno više ili visoko obrazovanje. Takođe je nizak obuhvat dece predškolskim obrazovanjem. Svega 17% dece romske nacionalnosti uzrasta između tri i šest godina je upisano u predškolsku ustanovu.

Među ženama u romskim naseljima u Srbiji, 59% je navelo osnovno obrazovanje kao najviši nivo obrazovanja (RZS, UNICEF, 2019). U okviru istog istraživanja navodi se da svega 7% dece uzrasta između 3 i 4 godine pohađa programe predškolskog obrazovanja. Među najbogatijim domaćinstvima u romskim naseljima, takve programe pohađa 24% dece, dok je obuhvat dece iz najsiromašnijih domaćinstava samo 3%. Veoma važan podatak jeste da na obrazovanje dece, odnosno pohađanje programa predškolskog obrazovanja značajno utiče obrazovanje majke (samo 2% dece čije su majke bez obrazovanja u poređenju sa 15% dece čije majke imaju srednje ili visoko obrazovanje). Skoro jedna četvrtina dece ovog uzrasta, 24%, ne pohađa ni predškolsko obrazovanje ni osnovnu školu. Takođe podaci iz ovog istraživanja ukazuju na to da manji broj dece romske nacionalnosti pohađa pripremni predškolski program (77%) u poređenju sa decom iz opšte populacije. Ovo istraživanje je potvrdilo da je veći procenat devojčica koje ne učestvuju u sistemu obrazovanja u ranom detinjstvu (RZS, UNICEF 2019). Slično kao i u prethodno spomenutim istraživanjima i u 2018. godini je bio manji udeo dece romske nacionalnosti u obrazovnom procesu u odnosu na opštu populaciju. Ono što je značajno napomenuti jeste da pored nivoa obrazovanja majke na pohađanje, odnosno nepohađanje obrazovanja, utiče i socio-ekonomski status porodice.

Strategijom za socijalno uključivanje Roma i Romkinja za period od 2016. do 2025. godine definisan je opšti cilj u oblasti obrazovanja koji podrazumeva da je neophodno obezbediti punu uključenost dece i mladih pripadnika romske nacionalnosti kvalitetnim predškolskim, osnovnim i srednjim obrazovanjem, kao i veći obuhvat Roma i Romkinja koji studiraju, pružanje podrške mladima i odraslima koji nisu imali priliku da se školuju ili su prekinuli obrazovanje (Strategija za socijalno uključivanje Roma i Romkinja 2016 – 2025).

U Strategiji razvoja Grada Beograda do 2021. godine navedeno je kao mera unapređenje pristupa i kvaliteta vaspitanja i obrazovanja, čije se dostizanje planira kroz podizanje kvaliteta svih vidova formalnog i neformalnog obrazovanja i vaspitanja za sve uzraste dece. Međutim, u ovom dokumentu prepoznate su i analizirane teškoće i izazovi sa kojima se romska deca susreću u sistemu obrazovanja. U istoimenom dokumentu Strategija razvoja Grada Beograda do 2021.god.-Analiza stanja, navodi se da izostajanje dece iz obaveznog obrazovanja i veliki udeo romske dece u školama za specijalno obrazovanje, niži kvalitet obrazovanja za decu romske nacionalnosti, kao i skraćeno pohađanje pripremnog predškolskog programa za veliki broj dece predstavlja kršenje prava na kvalitetno obrazovanje i predstavlja ozbiljnu diskriminaciju. U istom dokumentu navodi se da je tek 80% romske dece koja pohađaju prvi razred pohađalo i pripremni predškolski program. U poređenju sa decom iz opšte populacije taj obuhvat iznosio je 98%. Takođe je navedeno da na teritoriji Grada Beograda 69% dece romske nacionalnosti krene na vreme u prvi razred osnovne škole, dok kod dece iz opšte populacije taj podatak iznosi 97%. Zatim 64% dece romske nacionalnosti završi osnovnu školu, a 22% pohađa srednju školu. Ovi podaci takođe su viši kod dece iz opšte populacije, pa tako 93% dece završi osnovnu školu, a 89% pohađa srednju školu na teritoriji GB. Poseban izazov predstavlja činjenica da devojčice ranije prekidaju obrazovni proces i napuštaju školovanje. Veliki procenat romskih devojčica uzrasta između 15 i 19 godina napušta školovanje i udaje se, čak 43% (Strategija razvoja Grada Beograda do 2021.god.-Analiza stanja).

Posmatrajući podatke za teritoriju Grada Beograda, možemo zaključiti da je situacija po pitanju obrazovanja Roma slična kao na nivou Republike Srbije i da postoji potreba za daljom kontinuiranom, sistematičnom i organizovanom podrškom kako bi se promenila postojeća slika i unapredio njihov položaj.

Rezultati istraživanja

Cilj istraživanja

Ciljevi istraživanja definisani su kao prikaz i deskripcija:

- položaja porodica, roditelja dece osnovnoškolskog i srednjoškolskog uzrasta romske nacionalnosti na teritoriji GO Zvezdara,
- prepreka i izazova sa kojima se suočavaju,
- potrebe za podrškom kako bi kroz to podržali svoju decu na planu obrazovanja i
- potrebe za edukacijom u oblasti jačanja roditeljskih veština.

Kroz ovo istraživanje obuhvaćena je i procena roditeljskih kompetencija, sredinskih faktora, postojeća podrška sistema, kao i snage i rizici koji mogu uticati na funkcionisanje celokupne porodice.

Pretpostavke kojima smo se rukovali, a koje su nam poslužile kao okvir za kreiranje upitnika odnosile su se na činjenicu da je značajno ispitati mogućnosti za unapređenje roditeljskih kompetencija, kako kroz individualno kreiranu podršku u skladu sa potrebama roditelja, tako i kroz edukativnu podršku kroz tematski kreirane radionice.

Metod istraživanja

Upitnik

Upitnik se sastojao iz 35 pitanja zatvorenog i otvorenog tipa. Pitanja iz upitnika su bila grupisana po sledećim oblastima: socio-demografske karakteristike, porodične karakteristike, obrazovna iskustva dece romske nacionalnosti, obrazovni resursi kod kuće i porodična podrška u učenju, vaspitne prakse roditelja, samoprocena uspešnosti u roditeljskoj ulozi, spremnost za pohađanje radionica namenjenih unapređivanju roditeljskih kompetencija.

Podaci su prikupljeni putem terenskog istraživanja koje je realizovano u periodu avgust-septembar 2021. godine u sledećim naseljima na teritoriji Gradske opštine Zvezdara u Beogradu: Veliki Mokri Lug, Mali Mokri Lug, u Bosutskoj ulici i u Orlovskom naselju (u tzv. "kontejnerskom naselju i socijalnim zgradama").

Uzorak

U istraživanju je učestvovalo 80 ispitanika i ispitanica. Uzorak je bio slučajan, a odgovaranje na pitanja dobrovoljno i anonimno.

Žene su činile većinu uzorka, njih 52 i čine 65% uzorka, dok je broj muškaraca koji su učestvovali bio manji, njih 28, odnosno 35% uzorka. Najveći broj ispitanih osoba staro je između 31 i 35 godina (35%), značajno su zastupljene i dve starije kategorije (23% i 26%), dok roditelji mlađi od 30 godina čine manje od petine uzorka (14% i 3%).

U pogledu obrazovne strukture u uzorku roditelja najzastupljeniji su bili sa završenom osnovnom školom i čine polovinu uzorka (52%). Četvrtina uzorka je pohađala osnovnu školu, ali je nije završilo (23%), dok 8% ispitanika nije pohađalo osnovnu školu i nepismeno je. Roditelji sa diplomom srednje škole čine 16% uzorka, a samo 2 majke iz uzorka imaju završenu višu školu ili fakultet. Primetne su izražene rodne razlike u obrazovnom nivou ispitanih majki i očeva. Iako i tipična ispitanica i tipični ispitanik ove studije imaju osnovnoškolsku diplomu, na šta ukazuju modalne vrednosti za muškarce i žene, muškarci su u proseku bolje obrazovani.

Instrument

Podaci prikupljeni popunjavanjem upitnika su analizirani i ukrštani po različitim osnovama i kriterijumima. Na osnovu dobijenih rezultata kreirani su zaključci istraživanja.

Analitičke tehnike

Analiza kvantitativnih podataka započeta je izračunavanjem deskriptivnih pokazatelja: mera učestalosti (frekvencije i procentualna zastupljenost različitih kategorija), mera centralne tendencije

(aritmetičke sredine i modalne vrednosti) i mera raspršenja (rasponi i standardne devijacije). Povezanost između kontinuiranih varijabli testirana je izračunavanjem Pirsonovog koeficijenta korelacije, dok je povezanost kategoričkih varijabli utvrđivana izračunavanjem koeficijenta Kramerovo Ve. Određena istraživačka pitanja ispitana su i primenom analitičkih tehnika iz domena statistike zaključivanja. Reč je o jednofaktorskoj analizi varijanse za neponovljena merenja. Od kvalitativnih analitičkih tehnika primenjena je tematska analiza. U okviru kvalitativnih odgovora, izdvojene su najučestalije teme koje su zatim kvantifikovane.

Glavni nalazi istraživanja

U uzorku su najzastupljeniji roditelji koji trenutno žive sa svojom nuklearnom porodicom – supružnikom i decom (68%). Po brojnosti sledi grupa samohranih roditelja, s tim što 11% živi samo samo decom, dok 5% živi sa decom i svojim roditeljima. U višegeneracijskim porodicama, odnosno sa supružnikom, decom i svojim roditeljima ili roditeljima supružnika živi 14% ispitanika/ca. Samo 2% ispitanih pored supružnika i dece, živi i sa drugim članovima porodice (brat i dever). Među ispitanim samohranim roditeljima dominiraju majke. One čine 21% ukupnog uzorka žena, dok samohrani očevi čine 7% ukupnog uzorka muškaraca.

I žene i muškarci koji su učestvovali u ovoj studiji stupili su u brak najčešće veoma mladi i često maloletni. No, žene stupaju u brak u proseku dve godine pre muškaraca. Godine stupanja u brak u pozitivnoj su korelaciji umerenog intenziteta sa obrazovnim nivoom. Što su roditelji iz ovog uzorka obrazovaniji, nešto stariji su zasnivali bračnu zajednicu.

Prvo dete ispitanih roditelji dobili su u proseku godinu i po dana po stupanju u brak ili vanbračnu zajednicu: žene sa 19.70 godina, a muškarci sa 21.85 godina. Ispitani roditelji imaju u proseku 2.71 dete (SD = 1.57), od kojih je najveći broj maloletan (AS = 2.61, SD = 1.49). Raspon ukupnog broja dece kreće se od 1 do 7. Što su roditelji iz ovog uzorka obrazovaniji, imaju nešto manji broj dece od manje obrazovanih roditelja ($r = .45, p < .01$). Iako je uzorak muškaraca manji, statističke analize ukazuju da ova pravilnost važi za oba roda.

Učesnici i učesnice istraživanja upitani su i za osnovne izvore prihoda njihove porodice, a mogli su navesti više odgovora. Oko dve trećine uzorka (65%) navelo je da se njihova porodica izdržava zahvaljujući socijalni davanjima (socijalna pomoć, dečiji dodatak ili jednokratna novčana pomoć). Oko četvrtine uzorka ima regularno zaposlenje (26%), oko 15% radi u sivoj ekonomiji, jedna desetina obavlja povremene ili privremene poslove (rad na građevini, moleraj, prodaja sekundarnih sirovina, itd.). Jedna desetina ispitanika/ca kao osnovni izvor prihoda za porodicu navodi zaposlenje nekog drugog člana porodice, najčešće supružnika ili deteta. Dve trećine ovih izdržavanih lica ostvaruje i neku vrstu socijalnih primanja. Dakle, možemo zaključiti da je socio-ekonomski položaj ispitivane populacije znatno niži od većinske populacije Republike Srbije, i u pogledu obrazovanja i u pogledu radnog stastusa, kao i izvora primanja. Sa druge strane imaju veći broj dece nego što je u proseku za opštu populaciju u Republici Srbiji. Ovakav položaj porodica uvećava rizik od siromaštva i socijalne isključenosti. Sa druge strane, upravo opredeljenost roditelja ka egzistencijalnom zbrinjavanju porodice u velikoj meri ih može deprivirati u roditeljskoj ulozi.

Gotovo sva deca o kojoj su izveštavali roditelji iz uzorka dobro govore srpski jezik. Samo jedan ispitanik roditelj je izvestio o suprotnom. Nešto su drugačiji podaci o samim roditeljima, među kojima njih 6 od 80 izveštava da ne govore dobro srpski jezik.

U domenu obrazovnih iskustava dece pokazalo se da među razlozima za izostajanje iz škole, prednjače dečije bolesti i 80% roditelja izveštava da su one osnovni razlog izostajanja. Međutim, 20% roditelja je izjavilo da njihova deca izostaju iz škole jer ne vole da uče, zato što se nekad uspavaju, ali i zbog toga što im nije lepo u školi, zbog toga što imaju obaveze kod kuće ili roditelji nemaju dovoljno novca kako bi detetu priuštili adekvatnu odeću i obuću, udžbenike, novac za užinu, prevoz ili sredstva za menstrualnu higijenu. Tek jedan roditelj kazao je da često ne zna ni da li je dete bilo u školi.

Od ispitanih roditelja 40% je navelo da njihova deca nemaju podršku pedagoškog asistenta. Ukupno 62.5% roditelja je izvestilo da njihovo dete ima sporadično pomoć pedagoškog asistenta u školi. U grupi roditelja čija deca nemaju ovu vrstu pomoći, najveći broj je kazao da bi njihovoj deci značilo da ima pomoć pedagoškog asistenta, njih 67%, a samo 7% (odnosno 2 roditelja), da deci takva pomoć nije potrebna. Odgovor na ovo pitanje ne zna 13% roditelja, a isto toliko se nije izjasnilo po ovom pitanju.

Po pitanju saradnje sa predstavnicima škola, čak i roditelji koji su zadovoljni saradnjom istakli su niz problema koji se javljaju u okviru njihove saradnje sa školom i koje bi želeli da prevaziđu. Trećina roditelja iz ove grupe žali se na neke aspekte saradnje sa školom. Roditelji koji nisu zadovoljni saradnjom i roditelji koji tvrde da su zadovoljni, ali ipak ističu probleme, čine 50% ukupnog uzorka. Četvrtina nezadovoljnih roditelja prvenstveno skreće pažnju na probleme u komunikaciji sa nastavnicima. Nisu zadovoljni sadržajem komunikacije, kao ni ažurnošću u pogledu informisanja od strane nastavnika, kao i odgovaranju na poruke roditelja.

Među ispitanim roditeljima njih 25% se žali i na diskriminatorno ponašanje nastavnika. Veći broj roditelja ističe da su deca imala nastavnike/ce koji su ih vređali ili nepravedno tretirali, zbog čega su deca ponavljala razred ili su ih roditelji ispisivali iz škole. Roditelji napominju da pojedini nastavnici tretiraju romsku decu i roditelje drugačije od neromske dece. Neki roditelji ističu da su se žalili upravi škole, ali da je taj trud ostao bez rezultata. Nekoliko roditelja ističe značaj senzibilizacije nastavnika za rad sa romskom decom i roditeljima, te da su im potrebne dodatne obuke. Osmi nezadovoljnih roditelja ističe da je neophodno da roditelji pruže romskoj deci više obrazovne podrške i da se uspostavi usluga pedagoškog asistenta. Nekoliko roditelja insistira na većem uključivanju pedagoško-psihološke službe škole, kao i na nadzoru rada nastavnika od strane ove službe.

U oblasti obrazovnih resursa kod kuće došli smo do podatka da čak 85% dece ispitanih roditelja ima pristup internetu kod kuće, misleći na internet na telefonu. Ipak, roditelji takođe izveštavaju da je većini dece, njih čak 74%, potrebna pomoć pri praćenju daljinske nastave, a da samo 46% roditelja procenjuje da ima dovoljno znanja da bi im pomoglo u učenju na daljinu. Deci u učenju u najvećem broju slučajeva pomažu isključivo majke (56%). Znatno manjem broju dece pomažu oba roditelja (5%) ili isključivo očevi (9%).

U domenu koji se odnosio na vaspitne prakse roditelji su izvestili da u najvećem broju porodica prevashodno se majke brinu o deci i vaspitavaju ih (74%). U malom broju porodica ova dužnost se deli između supružnika (13%), dok su u značajno manjem broju zastupljene porodice u kojima druge figure imaju ovu ulogu.

Najučestalija aktivnost u kojoj roditelji provode vreme sa svojom decom jeste igra (54%), sledi šetnja (44%), zatim čitanje i učenje (33%), dok petina roditelja sa decom gleda pretežno filmove, ali i crtane filmove i televiziju (22%). Značajan je podatak da 33% roditelja retko provodi vreme sa decom ili ga provodi tokom zajedničkog rada ili u obavljanju kućnih poslova.

Žene imaju višu roditeljsku samoefikasnost od muškaraca ($F(79, 1) = 8.90, p < .01$). Majke sebe procenjuju prosečnom ocenom 4.51 ($SD = 0.67$), a očevi ocenom 4.00 ($SD = 0.87$). Samoprocena roditeljske kompetentnosti nije statistički značajno povezana sa obrazovanjem roditelja, odnosno nema razlika u samoproceni roditeljske kompetentnosti kod obrazovnijih i manje obrazovanih roditelja. Među ispitanim roditeljima 54% bi bilo spremno da pohađa radionice na kojima bi učili kako da unaprede svoje roditeljske prakse, odnosno da „postanu bolji roditelji“. Nisu utvrđene rodne razlike u pogledu ove spremnosti.

Ispitanici i ispitanice su upitani i o aspektima svog života povodom kojih se kaju, odnosno šta bi promenili u svom životu da mogu da se vrate kroz vreme. Osećanje kajanja dominantno vezuju za nezavršeno školovanje. Samo 14% muškaraca i žena saopštilo je da ne bi ništa menjalo u svom životu. Ukupno 60% žena i 54% ispitanih muškaraca kaje se što nisu završili školovanje koje su započeli ili što nisu nastavili školovanje nakon osnovne ili srednje škole.

Drugi životni aspekt koji bi menjali tiče se ranog stupanja u brak. Trećina žena (35%) kasnije bi stupila u brak ili ne bi stupila u brak uopšte, kao i 21% muškaraca. Veoma mali broj ispitanika promenio bi da može mesto ili državu stanovanja, više bi brinuo o zdravlju, a 2 muška ispitanika kaju se što nisu imali više dece.

Diskusija osnovnih problema i izazova

U istraživanju su većinom učestvovala žene, s obzirom da su one pokazale veću spremnost da odgovaraju na pitanja koja su im anketari postavljali. Ako pogledamo obrazovnu strukturu možemo primetiti da je najveći broj ispitanika/ispitanica sa završenom osnovnom školom, što se poklapa sa opštim obrazovnim trendom Romkinja i Roma u Srbiji. Kada su u pitanju muškarci koji su učestvovali u istraživanju može se primetiti da imaju viši stepen obrazovanja, što može ukazivati na položaj žena u romskoj populaciji i nejednake mogućnosti za obrazovanje. Sa druge strane ovaj podatak o

obrazovanju majki koje su učestvovala u istraživanju je značajan ako se uzme u obzir činjenica da, prema drugim dostupnim istraživanjima, obrazovanje romske dece umnogome zavisi od obrazovnog nivoa majke i socio-ekonomskog statusa porodice (RZS i UNICEF, 2019). Dobijeni podaci o školskom uspehu dece potvrđuju podatke iz drugih istraživanja o povezanosti između obrazovanja roditelja i školskog uspeha dece. Što su roditelji obrazovaniji, to je i školski uspeh dece bolji, što se i ovde pokazalo kao pozitivna korelacija.

S obzirom na dobijene podatke možemo zaključiti da većina porodica ima niske prihode, što u odnosu prema deci može biti značajno jer prema dostupnim podacima drugih istraživanja socio-ekonomski status porodice u romskoj populaciji takođe utiče na obrazovnu perspektivu dece. Sa druge strane, četvrtina ima regularno zaposlenje, njih 26%, s tim da su muškarci u prednosti, odnosno veći broj muškaraca je zaposlen u odnosu na žene.

Veoma značajan podatak jeste i to da su roditelji naveli da čak 85% dece ima pristup internetu kod kuće, ali da je deci potrebna podrška u praćenju nastave na daljinu. Ovaj podatak se odnosi pre svega na internet koji koriste putem mobilnog telefona, što sa druge strane može značiti da nemaju priliku da koriste platforme za učenje koje su potrebne deci školskog uzrasta. Takođe, više od 50% ispitanih roditelja je navelo da nema dovoljno znanja kako bi pomogli deci u učenju na daljinu. Ovaj podatak može ukazati na to da je roditeljima potrebno obezbediti dodatnu edukaciju kako bi pomogli deci u obrazovnom procesu. Ovaj podatak je koristan i zbog toga što se u istraživanju pokazalo da većinom majke pružaju pomoć u učenju deci, a ako se uzme u obzir nizak obrazovni status ispitanica može se razumeti i činjenica usled koje nemaju dovoljan nivo znanja za pružanje podrške u učenju od kuće.

Primetno je da se vaspitanjem dece više bave majke, čak i u porodicama sa oba roditelja. Ovaj podatak je i razumljiv s obzirom da su u ovoj grupi ispitanika u većem broju majke koje nisu zaposlene i koje se brinu o deci. Sa druge strane koristan podatak je i da bi više od 50% roditelja iz ove grupe bilo zainteresovano da učestvuje na radionicama u okviru kojih bi imali priliku da uče i unapređuje svoje roditeljske veštine. Sa druge strane podatak koji govori o tome da roditelji sebe visoko ocenjuju na skali samoprocene roditeljske kompetentnosti može objasniti i činjenicu da su motivisani da se dodatno edukuju, odnosno da su svesni da im je to potrebno i značajno za unapređenje roditeljskih veština.

O kvalitetu i strukturi vremena koje deca provode kod kuće, kao i o vremenu koje provode sa roditeljima su takođe dobijeni vredni podaci. Može se primetiti da deca najveći deo slobodnog vremena provode u druženju sa vršnjacima i na društvenim mrežama. Sa jedne strane to se može razumeti kao deo savremenog životnog trenda, ali sa druge strane je i pitanje kapaciteta roditelja da u ovoj oblasti isprate sadržaje koje deca gledaju, kako u smislu bezbednosti, tako i primerenosti uzrastu. Takođe se može pretpostaviti da bi roditeljima bilo potrebno pružiti podršku kako bi na strukturiran način podržali svoju decu da organizuju slobodno vreme. Najveći deo vremena koje provode zajedno sa decom, roditelji su naveli da se igraju, idu u šetnju i dr. Ali takođe značajno je napomenuti da čak 33% roditelja retko provodi vreme sa decom ili ga provodi tokom zajedničkog rada ili u obavljanju kućnih poslova.

Zaključak

Nalazi savremenih istraživanja, kao i trendovi koji se odnose na pružanje podrške pripadnicima vulnerabilnih grupa ukazuju na to da je potrebno podržati celokupnu porodicu kako bi se povećali njeni kapaciteti za brigu i odgajanje dece. U tom kontaktu značajno je raditi sa roditeljima kako bi unapredili svoje vaspitne kompetencije i kako bi kroz to adekvatno podržali decu u obrazovnom procesu. Aktuelni naponi države da se postignu pozitivne promene u domenu obrazovanja dece romske populacije pokazuju određene pozitivne rezultate, s tim da još uvek postoji potreba za unapređenjem podrške kako bi se povećao procenat obuhvata dece romske nacionalnosti kako predškolskim, tako i osnovnoškolskim i srednjoškolskim obrazovanjem, ali i preveniralo rano napuštanje obrazovnog procesa.

Na osnovu rezultata dobijenih kroz istraživanje o potrebama porodica roditelja dece osnovnoškolskog i srednjoškolskog uzrasta na teritoriji GO Zvezdara jasno možemo zaključiti da

postoji potreba za ciljanom i organizovanom podrškom romskim porodicama kako bi na adekvatan način podržali svoju decu u oblasti obrazovanja i kroz to sprečili napuštanje školovanja.

Među najznačajnijim preporukama izdvaja se poboljšanje socijalne integracije u lokalnoj zajednici, pre svega u školskoj sredini s obzirom da je jedan broj roditelja izjavio da se oni i deca osećaju diskriminisano. U tom kontekstu značajna je i dodatna edukacija nastavničkog osoblja, kao i predstavnika pedagoško-psihološke službe u cilju podizanja svesti o položaju romske dece, umanjenja diskriminacije i ublažavanja posledica koje usled toga trpe romska deca. S obzirom na specifičnost položaja u kom se nalaze pripadnici romske manjine i nedostatak podrške jasno je da roditelji nemaju sve potrebne informacije o pravima, kao i o mogućnostima za ostvarivanje prava dece. U tom domenu bilo bi značajno dodatno ih informisati o mogućnostima za ostvarivanje dodatne podrške za decu kojoj je to potrebno, na teritoriji GO Zvezdara, pre svega na podršku pedagoških asistenata. Imajući u vidu činjenicu da roditelji žele da unapređuju svoje vaspitne prakse bilo bi korisno organizovanje edukativnih radionica sa roditeljima na teme koje su njima značajne u oblasti odgajanja i vaspitanja dece, a koje se konkretno odnose na vaspitanje, podršku u učenju, prevenciju bolesti zavisnosti i sl. Takođe još jedan koristan vid podrške za roditelje bi bilo organizovanje edukativne podrške za roditelje u oblasti sticanja veština za korišćenje savremenih informacionih tehnologija kako bi kroz to mogli da pruže podršku deci u učenju na daljinu.

Literatura:

- Bronfenbrenner, U. Morris, P. (2006): *The Bioecological Model of Human Development*, in Lerner, M.R. (ed.) (2006): *Handbook of Child Psychology, Volume 1: Theoretical Models of Human Development*, pp. 793–828. New Jersey: John Wiley and Sons.
- Čekić Marković, J. (2016). *Analiza primene afirmativnih mera u oblasti obrazovanja Roma i Romkinja I preporuke za unapređenje mera*. Beograd: Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlada Republike Srbija.
- Cutrona & Cole (2000). "The Forms of Capital." In J. G. Richardson, *Handbook of theory and research for the sociology of education*, New York: Greenwood Press.
- Decade Watch (2007). *Roma Activists Assess the Progress of the Decade of Roma Inclusion, 2007 update*. Dostupno na: <https://www.rcc.int/romaintegration2020/files/user/docs/Roma%20Inclusion%20Index%202015.pdf>
- Jovanović, V. Petrović, D. Lazetić, P. (2013). *Obrazovna inkluzija dece romske nacionalnosti: Izveštaj o sprovedenom monitoringu u osnovnoškolskom obrazovanju*. Beograd: Centar za obrazovne politike.
- Republički zavod za statistiku i UNICEF. (2019). *Istraživanje višestrukih pokazatelja položaja žena i dece u Srbiji i Istraživanje višestrukih pokazatelja položaja žena i dece u romskim naseljima u Srbiji, 2019, Izveštaj o nalazima istraživanja*. Beograd: Republički zavod za statistiku i UNICEF.
- Republički zavod za statistiku. (2013). *Rezultati Popisa stanovništva 2011*. Beograd: Republički zavod za statistiku.
- Strategija razvoja Grada Beograda-Analiza stanja. Dostupno na: https://www.beograd.rs/images/file/a8e9d5e4fab4d022360cb92794099340_6504649260.pdf
- Strategija za socijalno uključivanje Roma i Romkinja 2016 – 2025 (2016). *Službeni glasnik Republike Srbije*, 55/05, 71/05 – ispravka 101/07, 65/08, 16/11, 68/12 – US, 72/12, 7/14 – US i 44/14.
- Tanasijević, J. (2017). „*Challenges of Modern Age in the Field of Work-family Reconciliation Policies in Serbia*“. *Serbian Political Thought* ISSN 1450-5460 UDK 32 No. 2/2017 Year IX Vol. 16, pp 73-90. UDC 316.356.2:331.5]:304(497.11).
- UNDP (2018). *Regional Roma Survey 2017: Country Fact Sheets*. Dostupno na: <https://www.eurasia.undp.org/content/rbec/en/home/library/roma/regional-roma-survey-2017-country-fact-sheets.html>

THE IMPORTANCE OF SUPPORT TO CHILDREN AND PARENTS OF ROMA NATIONALITY IN THE FIELD OF EDUCATION AT THE AIM OF PREVENTING DROPPING OUT FROM SCHOOL

Abstract: *Contemporary trends and changes in the understanding of the importance of the environment for a child growing up and reaching optimal achievements in the field of education increases the scope for creating educational policies and measures that are sensitive to the appreciation of the context, as well as the fact that not all children have the same starting point and support that can be significant for success in the field of education. It is an approach that increases the opportunities for social inclusion, and through the prevention of dropping out from school and an approach that does not seek responsibility for failure in the child and his parents, but in the social and educational context that did not sufficiently recognize the inequalities of initial positions among children. On the other hand, the current social context, which implies the transition to a market economy, implies the strengthening of the individual responsibility of the family and the individual, which puts members of sensitive social groups in an even more difficult position. Bearing in mind these facts, the introduction of educational policy measures related to inclusive education and the active involvement of the wider social community can have positive effects on the children included in it, as well as the entire educational system and the wider social community. This prevents the interruption of schooling and reduces the opportunities for the development of behavioral problems in children. This paper will present the results of research conducted in Belgrade on the territory of the City Municipality of Zvezdara, which aimed to assess parental competencies, socio-economic and environmental factors that influence parental roles, support of system institutions in overcoming problems and meeting the needs of families and children, strengths and risks of the family system, as well as mapping the needs and position of Roma parents in the field of education of children and youth. The results of the research indicated the importance of the support that both children and parents receive and pointed to the direction in which the local community could contribute to improving the position of this group through various programs and activities and thereby prevent the challenges they are currently facing.*

Keywords: *Roma, educational support, prevention of dropping out from school*